

ПЛОВДИВСКИ УНИВЕРСИТЕТ „ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ“

ФИЛОЛОГИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

КАТЕДРА ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

Радостина Колева Колева

**ЕЗИКОВА И КОМУНИКАТИВНО-РЕЧЕВА ХАРАКТЕРИСТИКА
НА РОДОВИТЕ ПРИЗНАЦИ В БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертация за присъждане на образователната
и научна степен „доктор“

Област на висше образование 2. Хуманитарни науки
Професионално направление 2.1. Филология
Докторска програма Български език (Морфология)

Научен ръководител: проф. д.ф.н. Вера Тервел Маровска

Пловдив
2023 г.

ПЛОВДИВСКИ УНИВЕРСИТЕТ „ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ“

ФИЛОЛОГИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

КАТЕДРА ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

Радостина Колева Колева

**ЕЗИКОВА И КОМУНИКАТИВНО-РЕЧЕВА ХАРАКТЕРИСТИКА
НА РОДОВИТЕ ПРИЗНАЦИ В БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертация за присъждане на образователната
и научна степен „доктор“

Област на висше образование 2. Хуманитарни науки
Професионално направление 2.1. Филология
Докторска програма Български език (Морфология)

Научен ръководител: проф. д.ф.н. Вера Тервел Маровска

Пловдив
2023 г.

Дисертационният труд „Езикова и комуникативно-речева характеристика на родовите признаци в българския език“ е обсъден и предложен за публична защита на заседание на катедра „Български език“ при Филологическия факултет на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ на 6 март 2023 г.

Дисертационният труд съдържа 242 стандартни компютърни страници и се състои от увод, три глави, заключение, библиография (140 източника, от които 134 на кирилица и 6 на латиница), списък на ексцерпираните източници и списък на използваните съкращения и латински термини.

Научно жури:

проф. д.ф.н. Вера Тервел Маровска
проф. д-р Велка Александрова Попова
проф. д-р Димитър Димитров Попов
доц. д-р Милена Георгиева Велева
доц. д-р Красимира Ангелова Чакърлова

Защитата на дисертационния труд ще се състои на 27 април 2023 г. от..... часа в Заседателната зала на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“, Ректорат, ул. „Цар Асен“ 24.

Материалите по защитата са на разположение в Университетската библиотека, Ректорат, ул. „Цар Асен“ 24.

СЪДЪРЖАНИЕ

УВОД

ГЛАВА ПЪРВА: *Категорията род на съществителните имена в теоретичен аспект*

- I. Логико-философска интерпретация на съществителното като вид дума
- II. Типология на субстантивния род
- III. Основни научни становища за категорията род в българската граматична литература

ГЛАВА ВТОРА: *Лексикално-граматичната категория род на съществителните имена*

- I. Родови показатели
- II. Семантично съдържание на категорията
- III. Одушевени съществителни имена
 1. Лични съществителни
 2. Съществителни, названия на животни
- IV. Родово дефективни съществителни имена
 1. Съществителни от общ род
 - 1.1. Съществителни от семантичен общ род
 - 1.2. Съществителни от структурен общ род
 - 1.3. Съществителни собствени имена от общ мъжко/женско/среден род
 - 1.4. Съществителни собствени от общ женско/среден или мъжко/среден род
 2. Т. нар. колективни съществителни имена
 3. Маскулинизирани съществителни имена
 4. Съществителни, вариращи по род (*nomina heterogena*)
 5. Съществителни *dualia tantum* и *pluralia tantum*
- V. Характер и специфика на значението мъжколичност
- VI. Средният род (формални и семантични особености)

ГЛАВА ТРЕТА: *Родовите признаци и конотативната им семантика*

- I. Съществителни от семантичен общ род (стилистични особености)

- II. Преносната употреба на родовите признаци на съществителните имена и експресивно-стилистичният ѝ потенциал
- III. Средният род (стилистични особености)
- IV. Умалителни и увеличителни съществителни имена
- V. Олицетворението като основен тип метафоричност с отношение към категорията род и естествения пол на обектите в живата природа

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

БИБЛИОГРАФИЯ

ЕКСЦЕРПИРАНИ ИЗТОЧНИЦИ

ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Обект на изследване в настоящия труд е лексикално-граматичната категория род на съществителните имена. Извън обсега на проучване остава съответната морфологична категория на прилагателните имена, числителните имена, местоименията и причастията, тъй като при тях родът няма семантично съдържание, а само структурно – служи за целите на съгласуването (вж. Бондарко 1976). От друга страна, в рамките на субстантивния род одушевените съществителни имат семантично съдържание.

Изборът на тази тема беше мотивиран от отсъствието на изследвания от български автори, посветени на тази категория както в морфологичен, така и в стилистичен аспект¹. Налице е единствено една монография на Х. Гулова-Гладкова, но тя е издадена на чешки и не е преведена на български език. През 2022 г. се появи дисертационният труд на В. Парашкевова Кирилова-Мангелова „Род и пол“, който изследва интересуващата ни проблематика в светлината на джендър лингвистиката.

Основната цел на дисертационния труд е да се направи пълно актуално описание на лексикално-граматичната категория род на съществителните имена в морфологичен и в стилистичен аспект на съвременния етап от развитието на българския книжовен език. Трябва да се отбележи, че за едно пълно съвременно изследване на стилистичните особености на съществителното име е необходимо да се разгледат и другите две субстантивни категории – число и определеност – неопределеност.

Задачите на изследването са:

- Да се направи критичен преглед на основните становища относно лексикално-граматичната категория род в българската лингвистика;
- Да се направи опит да се разрешат основните спорни въпроси, свързани с категорията род на съществителните имена;

¹ Експресивните възможности на субстантивния род са частично изследвани в монографията на Д. Чизмаров „Стилистични особености на съществителното име в българския книжовен език“, но тя съдържа немалко спорни моменти.

- Да се проучат формалните, семантичните и стилистичните особености на средния род;
- Да се представят основните групи дефективни по род субстантиви;
- Да се разгледа стилистичният потенциал на субстантивния род.

В дисертацията субстантивният род се определя последователно с термина лексикално-граматична категория, използван от Ив. Куцаров, тъй като при рода на съществителните имена се противопоставят не словоформи, а различни лексеми (Куцаров 1999, Куцаров 2007). Във връзка със съдържанието на термина съществително име е възприето становището на Ив. Куцаров, че точно съществителното е същинско име, което има качеството да назовава, именува всички явления, достъпни за човешкото познание.

Приема се, че основната семантична опозиция в рамките на лексикално-граматичната категория род е родовост – неродовост. Семантично немаркирана е неродовостта, известна като среднородовост или неутрална родовост. Обикновено формалната немаркираност съвпада със семантичната, но субстантивният род представлява изключение от това правило. Ярка особеност на тази категория е разминаването между формална и семантична немаркираност – формално немаркиран е мъжкият, а семантично немаркиран е средният род.

Лексикално-граматичният характер на разглежданата категория предполага, че във всички случаи се противопоставят различни лексеми – не само при суплетивни варианти за трите рода, напр. *дядо – баба – внуче*, но и при сродни думи като *софиянин – софиянка – софиянче*. На практика обаче далеч не при всички лични съществителни средният род служи за назоваване на дете. При названията на професии например средният род не се използва за деца, защото те не могат да упражняват съответните занятия. Такова умалително съществително обикновено именува възрастно лице (обикновено от мъжки пол) и употребата му е най-често пейоративна, напр. *Това учителче ли ще ми каже на мене?*² Фактът, че среднородовите субстантиви често не назовават деца, послужи като основание за обособяването на термина истинска

² Примерът е наш – Р. К.

родова триада³, който се използва за корелати от типа *българин – българка – българче, гостенин – гостенка – гостенче* и др., т. е. за случаите, когато със съществителното от среден род може да се назове дете.

Повечето учени са единодушни, че субстантивният род е тричленна категория. На този фон обаче ярко се откроява П. Костадинова, която обособява два допълнителни рода освен традиционно приетите три – личен род, който обхваща съществителните от семантичен общ род, напр. *будала, маскара, невежа, хаймана* и др., и мъжколичен род, включващ личните субстантиви от мъжки род (обособени въз основа на съгласуването си с мъжколични числителни бройни имена, напр. *трима лекари*) (Костадинова 1993 – 1994). На нейната позиция се противопоставя Ст. Буров, който с основание посочва, че някои съществителни от мъжки род се употребяват понякога като лични, а понякога – като нелични, и съответно трябва да се използват с различни наречия, напр. *двама офицери* – за лица, и *два офицера* – за шахматни фигури. Може да се възрази също, че съществителните от обособения от авторката личен род могат да се употребяват в мъжки род, напр. *двама балами*, и в женски род, напр. *две балами*. Вероятно в такъв случай трябва да се говори за омонимия, но изследователката не коментира такива случаи. По тези причини в дисертационния труд се бори с традиционно приетите три рода. Заема се позиция по спорните въпроси, свързани с разглежданата категория, а именно: наличието или липсата на семантика, значението мъжколичност и различаването на род в множествено число. Описани са подробно особеностите на родово дефективните съществителни имена. Специално се изследват формалните, семантичните и стилистичните особености на средния род, който няма пряк аналог в извънезиковата действителност.

В композиционно отношение дисертационният труд се състои от увод, три основни глави, заключение, библиография, списък на ексцерпираните източници и приноси.

Първата глава има общотeorетичен характер. Във връзка с логико-философската интерпретация на съществителното като част на речта се приема, че при дефинирането му трябва да се акцентува не на обекта, а на акта на именуването. Основната функция на субстантива е именно номинативната (вж. Куцаров 1993). Ив. Куцаров подчертава, че

³ Терминът истинска родова триада е наш.

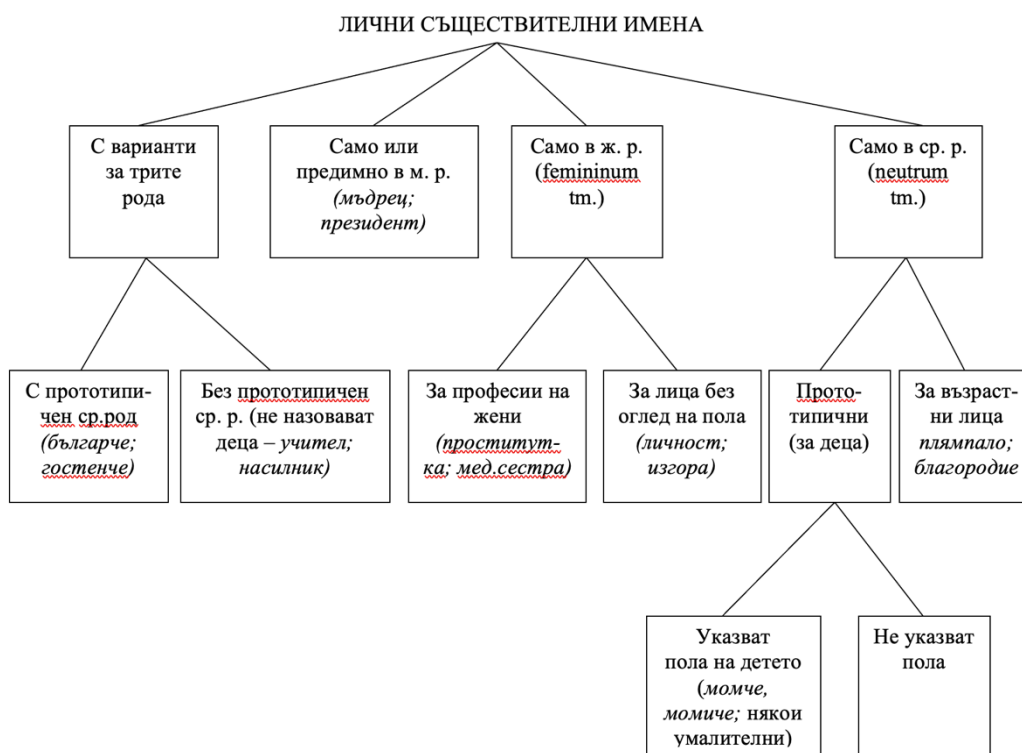
когато не просто се изразяват, а се назовават качества, действия, състояния, и когато се субстантивират неизменяеми части на речта, се прибъгва до използването на съществителни имена (Куцаров, пак там). Освен това, всяка част на речта може да се дефинира чрез съвкупността от категории, които притежава. За съществителното име са характерни лексикално-граматичната категория род, морфологичните категории число и определеност – неопределеност, както и звателни форми, представляващи остатъци от морфологичната категория падеж.

За да се опише субстантивният род в типологично отношение, са разгледани трите начина за категоризация на предметността – чрез класификатори, чрез класове и чрез родове (Буров 2004). Очертано е мястото на българския сред езиците с родови системи.

Извършен е и критичен обзор на научните становища за тази категория в българската граматична литература от Възраждането до наши дни. Разкрива се, че докато в първите граматички акцентът пада върху семантиката на категорията, авторите от научния период изтъкват, че тя има предимно формален характер. По-сериозно внимание заслужава изложението едва в научните български граматички. Като водещи изследователи в областта се налагат Ст. Буров, П. Костадинова, М. Пенчева, М. Велева, С. Банова и др. Кр. Чакърва разглежда рода на съществителните имена през призмата на функционално-семантичната граматика, като разполага лексикално-граматичната категория род в ядрото на функционално-семантичната категория генеричност (Чакърва [http](http://)). Някои учени проучват частни въпроси, свързани със субстантивния род, например отделни групи родово дефективни съществителни имена.

Във **втора глава** лексикално-граматичната категория род е разгледана в морфологичен аспект. Описани са формалните ѝ показатели, като са посочени изключенията – съществителни от мъжки род с окончание *-а* (правописно – и *-я*), напр. *баща, юноша, комита* и др., мъжкородови субстантиви със завършек *-о*, напр. *татко, дядо, чичо, мухльо, женчо, дебеланко* и др., и съществителни от женски род със завършек на съгласна, напр. *нощ, кръв, прелест, радост* и др. След това се проучва един от спорните въпроси, свързани с тази категория – наличието или липсата на семантика, изразяваща се във връзка с физиологичния пол на референта. Някои автори, напр. Ив. Куцаров (Куцаров 1999, Куцаров 2007) и М. Лакова (Лакова 2002), приемат рода за напълно десемантизирана категория, докато други, като Ст. Георгиев

(Георгиев 1999⁴), М. Велева (Велева 1991) и др., откриват семантично съдържание при одушевените съществителни имена. След обстойно проучване на съществителните от трите рода М. Велева доказва убедително, че родът при личните субстантиви има семантика, като в основата ѝ е залегнал „[с]емантичният признак принадлежност/непринадлежност към единия от двата пола“ (Велева 1991: 210). В дисертационния труд се застъпва втората позиция – че родът е семантично мотивиран при одушевените (и най-вече при личните) съществителни имена – но с известни уговорки. Настоящата схема цели да онагледява съотношението между пола и рода в българския език:

Тя включва само лични съществителни, защото именно при тях най-последователно се открива семантика.

Приложената схема обхваща значителна част от субстантивната лексика в българския език. Извън класификацията остават съществителните от общ мъжко-женски и от общ мъжко-среден род. Не са включени също лексеми, образувани от прилагателни имена и

⁴ Опитът на Ст. Георгиев да открие семантика при рода на неодушевените съществителни имена за съжаление изглежда неубедителен.

назоваващи денотата си според неговите качества, напр. *хубавец, умник, глупак* и др.

Личните съществителни са включени в четири групи в зависимост от това – дали имат варианти за мъжки, женски и среден род. Първата група, която обхваща съществителните с варианти за трите рода, е разделена на две подгрупи. Към едната спадат съществителни с прототипичен⁵ среден род, т. е. такива, които назовават деца, напр. *руснак~рускиня~русначе*. Към втората се числят субстантиви без прототипичен среден род – ако изобщо се образуват, те не назовават деца. Тези лексеми представляват наименования на професии, звания, длъжности и специфични дейности, напр. *инженер~инженерка; убиец~убийца* и др. Ако се образува деминутив от среден род, напр. *инженерче*, той не назовава дете, а често се използва с пейоративно значение за именуване на възрастно лице. Тези професии и длъжности не могат да се заемат от деца, специфичните дейности също по принцип не се извършват от деца.

Към втората група спадат маскулинизираните съществителни. За целта на изследването те могат да се разделят на две групи – лексеми, които нямат корелати от женски род, напр. *мъдрец, хирург, творец, водопроводчик* (можем да ги наречем *masculinum tantum*) и съществителни с женскородови корелати като *професор, доцент, президент, министър* и др.

В следващата група са обособени съществителни, които се употребяват само в женски род. Те също са разделени на две подгрупи – в първата влизат малко на брой съществителни за професии, изпълнявани само от жени (напр. *проститутка, медицинска сестра, орисница*), а във втората – субстантиви, чиито денотати могат да бъдат от мъжки или женски пол, напр. *личност, персона, особа, изгора, рожба, отрепка* и някои други (вж. Велева 1991).

Последната група от схемата обхваща съществителните от среден род. Разделили сме ги на две подгрупи – прототипични (за назоваване на деца) и названия на възрастни лица, които нямат корелати от мъжки или женски род, напр. *плямпало, мрънкало, посмешище, благородие* и др. Някои от тях могат да се използват за назоваване и на мъже, и на жени, и на деца, напр. *Той/тя/то е голямо мрънкало*.

⁵ За целите на настоящото изследване сме пригостили термин, който използва Ст. Буров в „Познанието в езика на българите“ (Буров 2004).

От схемата става ясно, че лични съществителни и от трите рода могат да назовават лица без оглед на пола. Налага се изводът, че няма абсолютно тъждество, а се наблюдава известна асиметрия между пол и род при съществителните имена за лица.

В дисертацията одушевеността се възприема като по-маловажна от морфологична гледна точка в сравнение с противопоставянето лице – нелице, но влиянието ѝ не може да се игнорира напълно. Именно наличието на семантика, изразяваща се в принадлежността към един от двата физиологични пола, при двете групи одушевени субстантиви – названията на лица и животни, послужи като мотив за излагане на основните становища за тях в българската наука. Що се отнася до неличните съществителни имена, при тях родът не е семантично мотивиран, а им се приписва с помощта на т. нар. семантична атрибуция (вж. Георгиева 2006).

Автори като Кр. Чакърва и Ив. Куцаров определят личните и неличните съществителни имена като лексикално-граматични разреди при субстантивите. Според Кр. Чакърва морфологичната разлика между двата разреда проличава единствено в мъжки род и се свежда до това, че, от една страна, само неличните съществителни се употребяват със специална форма за множествено число, наречена бройна, а, от друга страна, само личните субстантиви се съчетават с т. нар. мъжколични числителни като *двама*, *трима* и т. н. (Чакърва 2021, ръкопис).

За втория вид одушевени съществителни, които назовават животни, Ст. Стоянов отбелязва наличието на „частично съответствие между граматичния род на името и физиологическия род на означеното животно“ (Стоянов 1993: 204). Съществително име от всеки от трите рода може да служи за представително – за назоваване на животното въобще, напр. *кон*, *вълк*, *магаре*, *куче*, *мечка*, *лисица* и т. н. В. Кирилова отбелязва наличието на т. нар. ерисоепа – термин, с който се обозначава „животно и от двата пола, но съществителното граматически е само от един от двата рода“ (Персивал, по Кирилова 2020: 89), напр. *маймуна*, *лястовица*, *зебра*, *акула* и др. Може да се заключи, че при по-полезните⁶ и по-

⁶ Утилитарният начин на възприемане на животните е отразен в избора на представително название при селскостопанските животни – ако за човека е по-полезно женското животно, защото дава мляко или яйца например, назвнието на вида е от женски род, напр. *крава*, *коза*, *овца*, *кокошка* и др. Ако, от друга страна, животното е полезно за хората със своята физическа сила, например при впрегатните животни, в повечето случаи за представително се предпочита съществителното от мъжки род.

познатите за човека животни по-често са налице корелативни съществителни от трите рода.

Пълно изследване на рода в българския език в граматичен аспект задължително трябва да включва родово дефективните съществителни имена, чийто род не може да се определи еднозначно. Тези лексеми са заели полагащото им се място в настоящия труд. Те се числят към изключенията в езика. Според лекциите на Кр. Чакърлова това са съществителните от общ род (разделен на семантичен и структурен), съществителните от структурен общ род, т. нар. колективни съществителни имена, маскулизираните субстантиви, вариращите по род съществителни и субстантивите *dualia tantum* и *pluralia tantum* (Чакърлова 2021, ръкопис).

Повечето родово дефективни съществителни имена са лични. При тях дефективността е обусловена от конкуренция между форма и семантика. Този факт е допълнително доказателство за тезата за наличие на семантика при личните съществителни имена в българския език.

Съществителните нарицателни от семантичен общ род⁷ от типа *будала, балама, невежа, маскара, хаймана, роднина* и др. – същинските *potina communia*, са изследвани най-подробно от Кр. Чакърлова (Чакърлова 2010, Чакърлова 2011), която им прави най-пълен списък и описва изчерпателно словообразователните, формалните, семантичните и стилистичните им особености. Съществителните от тази група завършват на *-а (-я)* и служат за назоваване на лица и от двата пола. Тяжна ярка особеност е двойното им съгласуване. Когато поясняват лице от мъжки пол, тези субстантиви могат да се употребят с определение в мъжки род, защото назовават лице от мъжки пол, или в женски род според окончанието, напр. *Той е голям хаймана* или *Той е голяма хаймана*. При субект от женски или среден род обаче пояснението е винаги в женски род. Относно семантиката на тези съществителни Кр. Чакърлова разкрива, че те назовават универсални (независещи от пола) човешки качества. Субстантивите от семантичен общ род функционират най-активно в разговорния и в художествения стил⁸.

⁷ По-логично е съществителните от семантичен общ род да се разглеждат като родово дефективни, а не да се обособят като четвърти род в българския език, както предлага М. Велева (Велева 1991).

⁸ Стилистичните особености на тези субстантиви са обект на специално проучване в трета глава.

Групата на личните **субстантиви от структурен общ род** е формирана от заемки от други езици със завършек *-o*, *-e*, *-и*, *-у* или *-ю* като *жиголо, аташе, парвеню, гуру, юти, джити* и др. Среднородовото им окончание противоречи на семантиката им – те най-често назовават лица от мъжки пол. При именуването на лица жени с тези лексеми употребата в женски род се определя като неграматична. Както отбелязва Р. Ницолова, съгласуването в мъжки род при тези субстантиви „е присъщо на по-високия стил или е стилистично неутрално” (Ницолова 2008: 57). Ако пък съществителното указва към по-нисък обществен престиж, се предпочита съгласуване в среден род. Интересни изследвания посвещават на тези субстантиви В. Кювлиева (Кювлиева 1976) и Л. Крумова (1976). В. Сумрова отбелязва, че при тази група е много вероятно „с времето двуродовостта на заемките да изчезне” (Сумрова 2017: 40), като се наложи средният род.

Съществителните от общ род включват, освен нарицателни лични субстантиви, и **лични антропони**. От общ мъжко/женско/среден род са съществителни като *Тони, Боби, Вики, Пети*, които могат да се използват и в трите граматични рода, можем да кажем например *нашият Вики, нашата Вики* и *нашето Вики*. В езика са налице и малка група „усечени” съществителни собствени имена като *Крис, Алекс, Стеф* и др. които се употребяват в мъжки или женски род според пола на лицето, но не и в ср. р. От женско/среден род са напр. *Миме(то), Меги(то), Герганче(то)* и др. Съответно от мъжко/среден род са напр. *Мите(то), Боре(то), Ице(то)* и др.

Една неособено добре проучена група родово дефективни съществителни образуват т. нар. **колективни субстантиви**. Те се разделят съответно на съществителни с дуална и съществителни с плурална семантика. С дуално значение са т. нар. съществителни за родствени двойки (едно, до голяма степен, условно название) от типа *родители, съпрузи, годеници, любовници, младоженци, кумове* и др. Те са изследвани от Ст. Буров, който ги отнася към съществителните с дуална семантика (Буров 1996). Той обаче не изтъква родовата им дефективност. Като разновидност на *dualia tantum* ги определя Цв. Георгиева (Георгиева <http://>).

Към колективните съществителни с плурално значение спадат етнонимите⁹, катойконимите¹⁰ и някои роднински названия. Характерно и за двата вида колективни съществителни – с плурална и с дуална семантика, е, че със субстантива от м. р. не може да се назове жена, напр. изречения като **Тя е моят кум; *Тя е българин* се определят като неграматични. Именно опитът да се назове лице от женски пол с такова съществително може да послужи като надежден критерий за проверка на принадлежността на даден субстантив към групата на колективните съществителни имена. На практика тези субстантиви са неброими – не представляват форми за мн. ч. нито на съществителното от мъжки, нито на съществителното от женски род, следователно едно т. нар. колективно съществително не е форма за мн. ч. на сингуларния субстантив, а е отделна лексема. Затова е основателно съществителните с дуална семантика да се определят като разновидност на *dualia tantum*, а субстантивите с плурална семантика – като вид съществителни *pluralia tantum*. Терминът колективни съществителни е непрецизен¹¹, поради което се предлага алтернативен термин за именуването им – обобщаващи съществителни имена. Описани са особеностите, които ги отличават от събирателните съществителни имена. На практика същинското място на субстантивите за родствени двойки е сред съществителните *dualia tantum*, а на субстантивите с плурално значение – в рамките на съществителните *pluralia tantum*.

Маскулинизацията в българския език е явление, което вълнува не само езиковедите, но и широката общественост. **Маскулизираните съществителни имена** по форма са мъжкородови субстантиви, с които се назовават лица жени според професия, звание или длъжност. Маскулинизацията се обуславя както от вътрешноезикови¹², така и от екстралингвистични¹³ фактори. Може да се обясни с действие на

⁹ Етнонимите са проучвани в науката най-вече с оглед на лексикографското им описание (вж. напр. Буров 1996).

¹⁰ Терминът катойконими се употребява за съществителни, които назовават лице според местоживеенето му, напр. *пловдивчанин, габровец, берлинчанин* и др.

¹¹ В международната терминология *nomina collectiva* се назовават събирателните съществителни имена.

¹² Обикновено маскулинизацията се описва като вид неутрализация. Трябва да се отбележи обаче, че в някои случаи тя не е стилистично неутрална, а е белег за хоноративност (напр. при титлите).

¹³ Като основен външеезиков фактор обикновено се посочва масовото навлизане на жените в сфери на дейност, запазени по-рано изключително за представители на мъжкия пол.

принципа за езиковата икономия (вж. Куцаров 2007: 557). Друг важен вътрешноезиков фактор е типът назоваване, за който говори Бр. Енглунд (Енглунд 1998). При съпоставка с други езици се установява, че докато в руския¹⁴ се предпочитат мъжкородовите субстантиви за назоваване на жени, в езици като полски, гръцки и немски например феминалните названия са се наложили и за най-престижните професии и длъжности. Водещ съвременен изследовател на маскулинизацията е В. Сумрова. Тя отбелязва и противоположната тенденция на създаване и все по-широка употреба на нетипични женскородови лексеми като *хирургска*, *филоложка*, *творкиня* и др. (Сумрова 2018). Новаторски по своя характер са изследванията на К. Обретенов, който предлага своя класификация на маскулинизираните съществителни. Като първи вид младият изследовател обособява т. нар. денотативна маскулинизация, при която длъжностите се заемат винаги от лица мъже (при съществителни като *шах*, *султан*, *папа*, *патриарх* и т. н.). Вторият вид маскулинизация авторът нарича традиционна. Тя включва „названия на висши длъжности, научни звания, на професии, свързани с военното, политическото и правното поприще и др.“, които не са намерили място в речниците (Обретенов 2018а: 33). Последният вид маскулинизация е функционално обусловената маскулинизация (в дипломната си работа К. Обретенов я нарича „маскулинизация по традиция“, вж. Обретенов 2018б), при която езиковите носители при официално общуване предпочитат мъжкородовите субстантиви, макар че те имат кодифицирани женскородови съответствия (Обретенов 2018а: 34).

В дисертационния труд се заема позицията, че маскулинизацията трябва да се употребява умерено. Има доста случаи, когато тя е полезна и използването ѝ е оправдано (вж. напр. Обретенов 2018б). Например, препоръчителна е употребата на маскулинизиран субстантиви за назоваване на престижни звания и професии като *министър*, *професор*, *доцент* и др., на военни чинове и в определени синтактични позиции, напр. когато съществителното е в ролята на приложение.

Родова дефективност е характерна също за **вариращите по род съществителни имена**. Тези съществителни се употребяват понякога в един, а понякога в друг род. Съществуват и малко на брой съществителни с варианти и от трите рода. При някои субстантиви, напр. *прах*, *газ*, *тел*

¹⁴ В българската наука влиянието на руския език се посочва като главен двигател на процеса на маскулинизацията.

и др., е отбелязана и семантична разлика между вариантите (вж. Буров 1996). При част от вариращите по род субстантиви мъжкородовият вариант има плурална форма, а женскородовият е *singularia tantum*. Почти всички съществителни от тази група са нелични. Като водещ изследовател на тези субстантиви се откроява М. Велева (вж. Велева 2002, Велева 2003, Велева 2004 и Велева 2009). Тя предлага класификация на *nomina heterogena*, изследва различни структурни типове, описва и факторите за родово вариране. Авторката най-напред разпределя вариращите по род субстантиви в две групи. При структурните типове, които влизат в първата група, „родовите различия между вариантите не се експлицират в общата (нечленувана) форма за единствено число“ (Велева 2009: 173). В нея са обособени четири структурни типа в зависимост от рода на вариантите. Във втората група субстантивите са разпределени в пет структурни типа според рода и завършеците в основната им форма (Велева 2009). Факт е, че част от съществителните имена, определени от авторката като вариращи, на съвременния етап от развитието на езика вече се употребяват с един твърдо установен род. М. Велева е и автор на единствения „Речник на родовите варианти при нарицателните съществителни имена в българския език“.

В най-ново време интересни редове на вариращите по род съществителни посвещават младите изследователи Д. Мъркова и И. Точев (Мъркова, Точев <http://>). Трябва да се отбележи, че при вариращите по род съществителни имена, повечето от които са нелични, липсата на семантика спомага за неустановеността на рода.

В настоящия труд **съществителните *dualia tantum* и *pluralia tantum*** са обединени в една група, тъй като между тях има само различия от семантично естество, които не са граматично релевантни. В тази част на изследването е заета позиция и по един важен въпрос, за който учените не са единодушни, а именно – дали родът на съществителните имена се неутрализира в мн. ч. В дисертационния труд се изразява съгласие с Ив. Куцаров и М. Велева, че родът личи във всички словоформи на съществителното име (Куцаров 2007, Велева 1991). Отхвърля се обаче крайната позиция на М. Лакова, че и съществителните *pluralia tantum* принадлежат към някой от трите рода (Лакова 2002). В дисертацията се разглеждат умалителните съществителни *pluralia tantum*, напр. *крачка*, *очички*, *хорица*, *дечица*, *ботушки*, *бонбонки* и др., които са отбелязани

от Р. Ницолова (Ницолова 2008) и са описани подробно от Ив. Держански (Держански <http>).

Друг интересен въпрос, свързан с категорията род на съществителните имена, е проблемът за значението мъжколичност, което се свързва не само със субстантивите, но и с някои местоимения, наречия, числителни и др. В настоящия труд то се разглежда във връзка със съществителните имена. Като мъжколични се определят личните субстантиви от мъжки род според някои свои характерни особености, описани напр. от Ив. Куцаров (Куцаров 1999) и Р. Ницолова (Ницолова 2008). Изтъква се например фактът, че тези съществителни имена се употребяват с т. нар. мъжколични числителни имена от типа *двама*, *трима* и т. н., че корелират с винителни и дателни форми на относителните местоимения и че не се използват с бройна форма за разлика от неличните субстантиви. Ст. Буров извежда противопоставянето мъжколичност/женсколичност на ниво скрита категория (криптотип) (вж. Буров 2004). Трябва да се отбележи, че мъжколичните съществителни често се употребяват като общолични. М. Велева изтъква възможността словоформите за мн. ч. на личните съществителни от мъжки род да се използват за назоваване „на лица от двата пола или на лица без оглед на пола им“ (Велева 1991: 206). Идентифицирането на тези субстантиви като мъжколични или общолични често става с помощта на контекста. Мъжколичните и общоличните съществителни имена се употребяват с т. нар. мъжколични числителни бройни – *двама*, *трима* и т. н.¹⁵ Като мъжколични се определят и наречията *малцина*, *колцина*, *мнозина*, *неколцина*.

¹⁵ Обикновено учените изтъкват, че в групата, обозначена с мъжколични числителни или наречия, трябва да има поне едно възрастно лице от мъжки пол. П. Пашов обаче с основание подчертава, че възрастта на лицето от мъжки пол няма значение – то може да е и бебе момченце (Пашов 2013: 92). Понякога мъжколичните числителни имена се употребяват за обозначаване на група, състояща се от едно или повече лица и едно или повече животни (при това е необходимо поне едното от съществата да е от мъжки пол). Напр. *Двамата, човекът и кучето, спряха да си починат* (примерът е наш). Във връзка с мъжколичността Ст. Буров споменава за езиков механизъм, под действието на който „мъжкият „род“ поглъща женския пол“ (Буров 1996: 51). При всички положения същината, която стои по-високо в йерархията на одушевеността, подчинява по-ниско стоящата. Това явление намира израз и в случаите, когато използваме мъжколични числителни за смесена група от одушевени същества – човекът заема по-високо положение в т. нар. скала на одушевеност (Пенчева 1998: 167 – 169) и съответно „подчинява“ животното.

Оказва се, че това значение може да се опише най-убедително, като се приложи инструментариумът на функционално-семантичната граматика. В рамките на функционално-семантичната категория генеричност, в микрополето на мъжкия род Кр. Чакърва обособява субмикрополето¹⁶ на мъжколичността. Авторката описва детайлно и ядрото, и периферията на въпросното субмикрополе (вж. Чакърва, Колева 2021).

Специална глава от дисертационния труд е посветена на формалните и семантичните особености на средния род, който неоснователно се пренебрегва в науката. Интересно е, че дори малките същества, за които изглежда оправдана употребата на среден род, на практика обективно притежават пол. Още по-нелогична изглежда употребата на среднородови субстантиви за назоваване на възрастни лица.

Важни наблюдения за средния род в българската граматична литература правят П. Пашов (Пашов 1965) и особено Ст. Буров (Буров [http](#)). В своя статия Ст. Буров го разделя на формален, категоризиращ (който бива умалителен и таксономичен), понятиен и прагматичен среден род (Буров [http](#)).

В началото на работата по това изследване беше изградена хипотезата, че средният род при личните съществителни имена се употребява най-вече за назоваване на полово несъзрели индивиди, т. е. на деца. За да се провери верността на тази хипотеза, бяха извадени от Български тълковен речник от 2012 г. всички лични субстантиви от среден род. Установи се, че голямото мнозинство от тях се употребяват за назоваване на възрастни лица. Повечето са с негативна конотация. Сред тях са лексеми, образувани от глаголи със суфикса *-а-ло*, напр. *плямпало, мрънкало, дрънкало, миткало, пискало* и др., умалителни по форма съществителни, някои увеличителни съществителни имена със суфикса *-ице* и др. Съществуват и субстантиви с положителна конотация, напр. *дарование, благородие, величие, величество, височество, високопреосвещенство, превъзходителство, преподобие* и др. Прави впечатление, че част от тези съществителни са названия на духовни санове. При тях полът се измества на заден план и се акцентира върху представата за святост, за духовна извисеност. Всъщност при употребата на среден род за назоваване на възрастни лица половата принадлежност

¹⁶ Терминът е въведен за първи път в българската лингвистика от Кр. Чакърва.

се неутрализира и се изтъква някаква характеристика, положителна или отрицателна, на денотата, която е по-важна от пола.

В дисертационния труд е разгледана и субстантивацията, макар и без да се обособява специално. Подчертава се, че при субстантивирание най-експресивен е средният род – факт, който изтъква и Ст. Буров (Буров 2004). Това личи от съпоставката на следните примери: *Луд умора няма; Аз видях онова, лудото* (П. Вежинов). При субстантиватите, употребявани за назоваване на деца, водеща е обективната умалителност, изразява се гальовност. Когато със субстантивирани части на речта се именуваат възрастни лица, семантиката най-често е пейоративна. При това е различна конотацията на субстантиватите от мъжки и среден род – мъжкият род обикновено е неутрален в стилистично отношение, напр. *Обичай близния си*, а средният е експресивен, напр. *Пази, Боже, сляпо да прогледа, Русо гладно няма* и др. Ст. Буров привежда и примери, в които субстантивати от среден род се използват като прякори, напр. *Гошо Тъпото* (Буров 2004).

Последната глава от дисертацията е посветена на родовите признаци и конотативната им семантика. Стилистичните възможности на морфологичното равнище на езика са описани от В. Маровска (Маровска 2007). В настоящия труд се разкрива, че при лексикално-граматичната категория род на съществителните имена транспозицията¹⁷, или преносната употреба на граматичните форми, и неутрализацията¹⁸ не се наблюдават в чист вид, а винаги са повлияни от лексикалната семантика на субстантива. Това наложи замяната на термините транспозиция и неутрализация с лексикално-граматична метафора и лексикално-граматична неутрализация¹⁹. Именно за целите на лексикално-граматичната метафора се употребяват личните съществителни от среден род за назоваване на възрастни лица. В

¹⁷ Под транспозиция разбираме „[у]потребата на един маркиран член във функциите на друг маркиран член или на главното значение на немаркирания член в една и съща морфологична категория“ (Куцаров 1999: 304). Фактът, че тя е приложима предимно за морфологичните категории, налага замяната на този термин с друг, който е по-подходящ за една лексикално-граматична категория.

¹⁸ Като неутрализация определяме „[в]ъзможността на немаркирания член на привативната опозиция в общото си значение да се употребява във функцията на маркирания член (или маркираните членове при многочленните категории)“ (Куцаров 1999: 302).

¹⁹ Като ярка проява на неутрализация в рамките на разглежданата категория обикновено се посочва маскулинизацията, но в дисертационния труд се търси друго обяснение на това явление – то се разглежда като проява на принципа на езиковата икономия.

дисертационния труд се опровергава тезата на Д. Чизмаров, че женският род е най-експресивен, следван от мъжкия род, а средният е с най-малък стилистичен потенциал (Чизмаров 1978). Оказва се, че и трите рода имат богати експресивни възможности. Най-безспорна е лексикално-граматичната метафора при използването на женски вместо мъжки род, напр. *Той е добра домакиня*. М. Велева обособява група лични мъжкородови съществителни имена, които винаги назовават лица мъже²⁰ (Велева 1991: 206). Когато такива субстантиви се използват за назоваване на жени, винаги е налице лексикално-граматична метафора. Като пример може да се посочи един анекдот от зората на демокрацията: *Вера Маринова и Клара Маринова сетри ли са? – Не, братя са*. При именуване на деца със съществителни от мъжки род, които не се свързват с представата за дете, също се наблюдава лексикално-граматична метафора, напр. *Малкият мъж, моят внук, моят двойник,/ само че баровец, само че лорд,/ страшен сладур, но и страшен разбойник,/ мъж като мъж, недостъпен и горд* (Н. Йорданов). Когато със съществителни от среден род, използвани изключително за назоваване на деца, се именуват лица с изградена полова идентичност, също е налице преносна употреба, напр. *Моя малка госпожице с гривничка на ръката,/ с татуировка на рамото и диадема в косата,/ моя мъничка внучко, мое голямо бебе,/ почнаха да се заглеждат разни момчета по тебе* (Н. Йорданов). Докато, от една страна, средният род се използва активно за постигане на лексикално-граматична метафора, от друга страна, той е неефективен за целите на олицетворението. При персонификация обекти от мъжки род се олицетворяват с помощта на названия на същества от мъжки пол, съответно неодушевени предмети и други явления от женски род се персонифицират с названия на лица от женски пол, напр. *Господин Тротоар, позволи ми да нарисувам върху твойто голямо платно/ едно малко момиче* (В. Ханчев), *И утешителка надежда/ при труженик селяк отива* (П. Яворов). А. Георгиева нарича това явление семантична атрибуция (по-подробно за това явление вж. Георгиева 2006). Налага се изводът, че за поетите полът е важна и неотменна характеристика на

²⁰ Към тях спадат субстантиви от следните групи: съществителни, назоваващи лица мъже според възрастта им, напр. юноша, старец и др.; някои роднински названия, напр. баща, брат, син, чичо и др.; названия на мъже според присъщите им качества, напр. левент, женкар, евнух и др.; съществителни, които по екстралингвистични причини назовават винаги лица мъже, напр. господин, мистър, папа, падишах и др.

одушевените същества, която при персонифициране почти задължително се приписва на неодушевените денотати. Освен неодушевени обекти (напр. конкретни предмети, родината, части от денонощието, животът и смъртта, абстрактни понятия като разума и правдата и др.) понякога се олицетворяват и животни. Олицетворението е разграничено от одухотворяването, при което на неодушевени обекти се приписват качества на животни.

В настоящия труд е отделено внимание и на стилистичните особености на умалителните и увеличителните съществителни имена (с акцент върху личните умалителни, образувани със суфикс *-че*). Личните деминутиви със суфикс *-че* притежават всички особености, включително стилистични, на лични съществителни от среден род. В науката се твърди, че когато служат за именуване на възрастни лица, те са носители единствено на отрицателна експресия. В дисертацията се привеждат примери, които доказват, че понякога тези субстантиви се използват с положителна конотация, обусловена от лексикалната семантика на съществителното. Понякога се предпочита употребата на личен среднородов деминутив в множествено число, защото той не носи представата за пол, а обобщава лица и от двата пола, напр. студентите на проф. Надежда Сейкова, преподавател в НАТФИЗ „Кръстьо Сарафов“, наричат себе си „сейковчета“ (<https://www.svobodnaevropa.bg/>). При собствено име е важен авторитетът на носителя му. Убедително се потвърждава твърдението на Б. Кръстев, че не може да се говори за положителна или отрицателна конотация на даден умалителен суфикс извън контекста (Кръстев 1976). Когато с деминутив от лично съществително, използвано обикновено за именуване на възрастно лице, се назовава дете, е налице експресия, напр. *Той прилича с него на некое джентлеменче направо. 5-годишно джентлеменче* (М. Русков) – тук за пореден път лексикалната семантика на съществителното влияе на експресията.

В заключението са обобщени следните изводи от изследването:

1. Повечето дефективни съществителни имена са лични. Предимно нелични са само субстантивите с вариращ род. При личните съществителни имена родовата дефективност е обусловена от несъответствие между семантика и форма, докато при неличните безпрепятственото преминаване от един род в друг се дължи на липсата на семантично съдържание.

2. За двата вида колективни съществителни имена – тези с плурална и тези с дуална семантика, по-сполучлив е терминът обобщаващи съществителни имена. На практика дуалните представляват разновидност на субстантивите *dualia tantum* (вж. Георгиева [http](http://)), а плуралните, както изтъква и Ст. Буров, могат да бъдат определени като вид съществителни *pluralia tantum*.

3. Лексикално-граматичната категория род има семантика при одушевените и най-вече – при личните съществителни имена. Семантичното съдържание е свързано най-вече с признака принадлежност към един от двата пола. Признакът одушевеност, от друга страна, не е толкова релевантен, що се отнася до граматиката.

4. Като лексикално-граматична категория субстантивният род е присъщ на всички словоформи на съществителното име, включително и на формата му за множествено число.

5. Когато се използва за назоваване на възрастни лица, средният род не е стилистично неутрален, а носи или положителна, или отрицателна експресия. Всъщност лишаването на възрастно лице от пол е свързано с изтъкване на друга характеристика, която в случая се смята за по-важна от половата принадлежност на референта.

6. Във връзка със субстантивния род термините транспозиция и неутрализация са недостатъчно прецизни, защото винаги лексикалната семантика на съществителното допринася за преносната употреба. По-точни се оказват термините лексикално-граматична метафора и лексикално-граматична неутрализация.

7. Твърдението на Д. Чизмаров, че най-експресивен от трите рода е женският, следван от мъжкия род, а средният е с най-ниска степен на експресия, е неточно. И трите граматични рода са с активна метафорична употреба.

Цитирана в автореферата литература:

Бондарко 1976: Бондарко, А. В. *Теория морфологических категорий*. Ленинград, 1976.

Буров 1996: Буров, Ст. *Форми и значение на съществителното име (С оглед предимно на категорията число)*. Велико Търново: Изд. „ПИК“, 1996.

Буров 2004: Буров, Ст. *Познанието в езика на българите. Граматично изследване на концептуалната категоризация на предметността*. Велико Търново: Фабер, 2004.

Велева 1991: Велева, М. Съотношението *род – пол* при съществителните нарицателни имена за лица в българския език. // *Български език*, № 3, 204 – 211.

Велева 2002: Велева, М. За вариантите от типа *диплом – диплома* и *задух – задуха* в българския език. // *Годишник на Департамента за езиково обучение – ИЧС при Софийския университет „Св. Климент Охридски“*, том 11, 2002, 29 – 40.

Велева 2003: Велева, М. *Родовата вариантност при нарицателните съществителни имена в българския език. Автореферат на дисертация за присъждане на образователната и научна степен „доктор“*. София, 2003.

Велева 2004: Велева, М. Езикови фактори, които обуславят родовата вариантност в българския език. // *Годишник на Департамента за езиково обучение – ИЧС при Софийския университет „Св. Климент Охридски“*, том 12, 2004, 28 – 45.

Велева 2009: Велева, М. Структурни типове родово вариране при

съществителните имена в българския език. // *Стилистика и лингвистика. Сборник изследвания, посветени на професор доктор Димитър Чизмаров*. УИ „Св. Св. Кирил и Методий“, Велико Търново, 2009, 169 – 183.

Георгиев 1999: Георгиев, Ст. *Морфология на българския книжовен език*. Велико Търново: Абагар, 1999.

Георгиева 2006: Георгиева, А. Някои особености във функционирането на релацията род – пол в българския и гръцкия език (с оглед на мисловната картина на света) // *Отвъд думите: превръщанията на смисъла*. Пловдив: ИМН, 2006.

Кирилова 2020: Кирилова, В. Природа и поведение на граматическия род при съществителните имена за животни. // *Съвременна лингвистика. Списание на Факултета по славянски филологии към Софийския университет „Св. Климент Охридски“*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2020.

Костадинова 1993 – 1994: Костадинова, П. Субкатегоризацията на рода – формални, семантични или формално-семантични критерии – *Български език*, № 5-6, София, 1993 – 1994, 465 – 473.

Куцаров 1985: Куцаров, Ив. *Очерк по функционално-семантична граматика на българския език*. Пловдив, 1985.

Куцаров 1993: Куцаров, Ив. *Проблеми на българската морфология*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 1993.

Куцаров 2007: Куцаров, Ив. *Теоретична граматика на българския език. Морфология*. Пловдив: УИ "Паисий Хилендарски", 2007.

Кювлиева 1976: Кювлиева, В. Граматичният род на думата *аташе*.

// *Български език*, 1976, кн. 5, 416 – 419.

Лакова 2002: Лакова, М. *Принципът на конструктивизма в граматичната семантика на българското просто изречение*. София: Академично изд. „Проф. Марин Дринов“, 2002.

Ницолова 2008: Ницолова, Р. *Българска граматика. Морфология*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2008.

Обретенов 2018: Обретенов, К. Някои аспекти на маскулинизацията в съвременния български език // *Словото – идеи, идеали, утопии. Сборник с доклади от Деветнадесетата национална конференция за студенти и докторанти, Пловдив, 2017*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2018, 29 – 39.

Обретенов 2018б: Обретенов, К. *Аспекти на маскулинизацията в съвременния български книжовен език*. Дипломна работа. Пловдив, 2018.

Пашов 1965: Пашов, П. Наблюдения върху граматическия род в български и испански език (Неутрален среден род на българските местоимения в сравнение с испанското neutro) // *Годишник на Софийския университет, Филологически факултет*, т. 19, 1, 89 – 127.

Пашов 2013: Пашов, П. *Българска граматика*. Пловдив: Изд. къща „Хермес“, 2013.

Пенчева 1998: Пенчева, М. *Човекът в езика. Езикът в човека*. УИ „Св. Климент Охридски“, София, 1998.

Стоянов 1993: Стоянов, Ст. *Грамматика на българския книжовен език*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1993.

Сумрова 2017б: Сумрова, В. *Този джипи/ тази джипи/ това джипи*, или за колебанията в рода на заемките в българския език//

Български език 64 (2017), 2, 34 – 45.

Сумрова 2018: Сумрова, В. *Новите феминални названия в българския език*. София: Академично изд. „Проф. Марин Дринов“, 2018.

Чакърва 2010: Чакърва, Кр. Бележки върху една група поміна сомпініа в съвременния български и полски език. // *Научни трудове на Пловдивски университет Паисий Хилендарски, том 48, кн.1, сб. А*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2010, 455 – 468.

Чакърва 2011: Чакърва, Кр. Формално-семантична характеристика на съществителните от общ род в съвременния български език. // *Следите на словото. Юбилеен сборник в чест на проф. дфн Диана Иванова*. Пловдив: Контекст, 2011, 324 – 339.

Чакърва 2017: Чакърва, Кр. Лекции по функционално-семантична граматика. Пловдив, 2017 (ръкопис).

Чакърва, Колева 2021: Чакърва, Кр., Р. Колева. Значението мъжколичност в светлината на функционално-семантичната граматика. *Лингвистични проблеми*. Година II, кн. 2, Благоевград: УИ „Неофит Рилски“, 2021, 89 – 100.

Чакърва 2021: Чакърва, Кр. *Лекции по българска морфология*. Пловдив (ръкопис).

Чизмаров 1978: Чизмаров, Д. *Стилистични особености на съществителното име в българския книжовен език*. София: Народна просвета, 1978.

Лексикографски източници:

Радева 2012: Радева, В. *Български тълковен речник*. София: Изток-Запад, 2012.

Електронни източници:

Буров, **http1:** Буров, Ст. *Средният род*. Изтеглено от academia.edu:

https://www.academia.edu/42741802/%D0%A1%D0%A0%D0%95%D0%94%D0%9D%D0%98%D0%AF%D0%A2_%D0%A0%D0%9E%D0%94

Георгиева, **http1:** Георгиева, Цв. *Асиметрия в значенията при някои съществителни имена в българския език с оглед на представянето им в лексикографските трудове*. <https://ibl.bas.bg/neolex/wp-content/uploads/2013/Issues/Publications/15%20A%20Tsvetelina.pdf>

Екскерпирани източници:

Милен Русков. *Чамкория*. Пловдив: Жанет 45, 2017.

Павел Вежинов. *Бариерата. Белият гущер. Измерения*. София: Български писател, 1982.

Пейо Яворов. *Стихотворения. Събрани съчинения*, том първи. София: Български писател, 1959.

Използвани са отделни произведения на В. Ханчев и Н. Йорданов.

Публикации по темата на дисертационния труд:

Колева 2016: Колева, Р. Някои наблюдения по отношение на категорията род в българския език. // *Словото – традиции и модерност. Сборник с доклади от XVII национална конференция за студенти и докторанти. Пловдив, 2015.* Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2016, 21 – 25.

Колева 2016б: Колева, Р. Към въпроса за транспозициите по категорията род в съвременния български език. // *Паисиеви четения. Научни трудове*, том 54, кн. 1, Сб. А. Пловдив, УИ „Паисий Хилендарски“, 2016, 507 – 515.

Колева 2017: Колева, Р. Стилистични аспекти на субстантивирането в българския книжовен език. // *Слово и памет. Сборник с доклади от Осемнадесетата национална конференция за студенти и докторанти, Пловдив, 2016.* Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2017, 43 – 48.

Колева 2017б: Колева, Р. Относно формалната и семантичната немаркираност при категорията род в българския книжовен език. // *Славистични четения – Сегад 2017*, Szeged: JATEPress, 2017, 169 – 174.

Колева 2017в: Колева, Р. Механизъм на олицетворението и одухотворяването в българската художествена литература. // *Паисиеви четения. Научни трудове*, том 55, кн. 1, Сб. А. Пловдив, УИ „Паисий Хилендарски“, 2017, 211 – 218.

Колева 2018: Колева, Р. „Лексикално-граматичната метафора“ и лексемите от среден род в българския език. // *Словото – идеи, идеали*,

утопии. Сборник с доклади от Деветнадесетата национална конференция за студенти и докторанти, Пловдив, 2017. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2018, 40 – 47.

Колева 2019: Колева, Р. Има ли родът семантика? (Наблюдения върху категорията род на съществителните имена в българския език). // *Verba iuvenium. Словото на младите. Годишник на Националната научна конференция за студенти и докторанти.* Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2019, 85 – 95.

Колева 2020: Колева, Р. Взаимодействие между умалителност и род при съществителните имена за лица в българския език. // *Езиков свят*, т. 18, бр. 2, 2020, 47 – 53.

Колева 2020б: Колева, Р. За някои разногласия в науката, свързани с лексикално-граматичната категория род на съществителните имена. // *Научни трудове на Съюза на учените. Серия Б. Природни и хуманитарни науки*, том XX. Пловдив, 2020, 71 – 75.

Чакърова, Колева 2021: Чакърова, Кр., Р. Колева. Значението мъжколичност в светлината на функционално-семантичната граматика. *Лингвистични проблеми.* Година II, кн. 2, Благоевград: УИ „Неофит Рилски“, 2021, 89 – 100.

Колева 2022а: Колева, Р. По въпроса за родовата дефективност на т. нар. колективни съществителни имена // *Verba iuvenium. Словото на младите. Годишник на Националната научна конференция за студенти и докторанти.* Пловдив, 2021. Пловдив: Пловдивско университетско издателство, 2022, 29 – 36.

Колева 2022б: Колева, Р. Към въпроса за съществителните за разнополови двойки, етнонимите и катойконимите в съвременния български книжовен език. // *Научни трудове на Съюза на учените. Серия Б. Природни и хуманитарни науки.* Пловдив, 2022, 144 – 148.

Koleva 2023: Koleva, R. Formale, semantische und stilistische Charakteristik des Neutrums bei den Personenbezeichnungen in Bulgarisch und Deutsch. // *Bulgarica, Band 5,* 2023, 55 – 63.

Справка за научните приноси на дисертационния труд:

1. Настоящият дисертационен труд е първото изследване в българската граматична литература, посветено специално на особеностите на субстантивния род.
2. Отделя се специално внимание на средния род. Доказва се, че той е експресивен на равнището на номинацията – съществителните от среден род, назоваващи възрастни лица, не са неутрални в стилистично отношение, а служат за целите на т. нар. лексикално-граматична метафора.
3. Заема се позиция по спорните въпроси около лексикално-граматичната категория род, свързани с наличието или липсата на семантика, значението мъжколичност, различаването на род в мн. ч. и др.
4. За първи път в науката са разгледани на едно място различните видове родово дефективни съществителни имена и подробно са описани особеностите им.
5. Изследвани са т. нар. колективни съществителни имена, които не са добре проучени в науката. Предложен е алтернативен термин за назоваването им – обобщаващи съществителни имена.
6. Разгледан е подробно конотативният потенциал на трите рода, като за целта е използван богат ексцерпиран материал. Вместо транспозиция и неутрализация са въведени и обосновани термините лексикално-граматична метафора и лексикално-граматична неутрализация, които според нас по-точно описват преносната употреба на родовете.